

УДК 947.084.8 : 355.311.5 (477) «1943»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.1.253>

Оксана Хом'як*

«ВЕДМЕЖА ПОСЛУГА СВОЇЙ НАЦІЇ»: ПРОПАГАНДА ПРОТИ СТВОРЕННЯ ДИВІЗІЇ ВАФФЕН-СС «ГАЛИЧИНА» (ТРАВЕНЬ–ЧЕРВЕНЬ 1943 РОКУ)

Анотація: У статті проаналізовано риторичу ключових противників створення дивізії Ваффен-СС «Галичина» на початковому етапі кампанії рекрутування у травні-червні 1943 р. Особливо висвітлено поширення чуток і спроби протидіяти їм.

У статті з'ясовано, що риторика польської пропаганди щодо українського питання зумовлювалася бажанням залучити українців до здійснення власних цілей, уявним образом повоєнної Польщі та польсько-радянських відносин. Показано, що залучення українців до німецької дивізії польське підпілля розглядало як свідчення політичної недалекоглядності. Зроблено акцент на формуванні негативного образу добровольців як неосвічених селян, яких рекрутували за допомогою примусових методів. Іншим засобом контрпропаганди стали різноманітні чулки про «гарматне м'ясо», «інший спосіб вивезти в Німеччину» тощо, які на думку УЦК, поширювалися саме польською стороною. Аналіз документів УЦК та українського руху Опору показав повне несприйняття політичних поглядів і методів діяльності один одного. Попри те, що офіційно ОУН(б) засудила ідею служби українців у німецьких військових формаціях і пропонувала власну альтернативу – поповнювати ряди українського підпілля, провідники на місцях часто керувалися власними міркуваннями, зазвичай не протидіяли і/або наказували/заохочували вступати до дивізії в час, коли створення УПА тільки розпочиналося в Галичині.

Важко сказати, наскільки ефективною була контрпропаганда в період «дивізійної ейфорії» травня-червня 1943 р. Втім, дані звіту ВУ від 30 жовтня 1943 р. дозволяють побачити, що з 19 047 осіб, які отримали виклик на військове навчання, тільки 11 578 осіб таки розпочали свій вишкіл. Це дозволяє припустити, що в умовах зміни загального контексту й індивідуальних обставин дискусія та сумніви щодо зробленого раніше вибору таки були.

Ключові слова: Друга світова війна, СРСР, Україна, воєнні злочини, польсько-українські взаємини, ОУН-б, колаборація, дивізія Ваффен-СС «Галичина»

Створення та діяльність дивізії Ваффен-СС «Галичина»¹ належить до однієї з найбільш контроверсійних сторінок історії України у період Другої світової війни та після неї. Особливістю історіографічного доробку є його поляризованість через намагання представити вояків дивізії як «героїв» чи «воєнних злочинців» і «зрадників»².

* Хом'як Оксана Володимирівна – кандидатка історичних наук, викладачка кафедри історії, Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6949-333X>; e-mail: ok.khomiak@ukma.edu.ua

¹ Оскільки назва дивізії Ваффен-СС «Галичина» у 1943–45 рр. змінювалась декілька раз (остання від квітня 1945 р. – Перша українська дивізія Української Національної армії), то в тексті рівнозначно вживатимуться також короткі назви дивізії або дивізії «Галичина».

² Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. Львів, 2000; Колісник Р. Військова Управа та українська дивізія «Галичина»: діяльність Військової Управи та німецька політика відносно українських національних збройних сил в роках 1943–1945. Вид. 2-е, доп. Київ: Ярослав Вал, 2009; Prus E. SS-Galizien. Patrioci czy zbrodniarze? Wrocław: Nortom, 2001; Дмитрук К. Свастика на сутанах. Київ: В-во політ. літ-ри України, 1973.

Німецька окупаційна адміністрація й особисто губернатор дистрикту «Галичина» Отто Густав фон Вехтер з власної ініціативи на початку 1943 р. приступили до створення військового формування з українців Галичини. Процес набору новобранців і зв'язків з населенням було доручено забезпечити Українському центральному комітету (УЦК) та новоствореній Військовій управі (ВУ)³. Так, саме пропаганда стала одним із ключових засобів, який використовувався для рекрутування до лав стрілецької дивізії СС «Галичина» (така назва використовувалася в час її створення). Основними її напрямками стали: антирадянська спрямованість, апеляція до героїчних вчинків і військових формувань періоду Української революції (Легион УСС, УГА, армія УНР тощо), звернення до людських цінностей (потреба захисту Батьківщини, сім'ї, майбутнього)⁴. 28 квітня 1943 р. у Львові біля оперного театру відбулася урочиста церемонія, на якій було оголошено про створення дивізії⁵. Доповідачі (Володимир Кубійович, голова УЦК, Михайло Хронов'ят, член ВУ, о. Василь Лаба) наголосили на важливості боротьби з більшовизмом, а губернатор Вехтер в унісон підкреслив, що «тільки нації зі зброєю в руках самі пишуть свою історію та визначають свою долю»⁶.

Апогей набірної кампанії до дивізії на теренах Галичини припав на травень–червень 1943 р., далі поширився і на польські території Генеральної губернії із великою часткою українського населення (Варшава, Краків, Ярослав і Ряшів). Згідно зі звітом Військової управи, станом на 2 червня 1943 р. на гасло «Усі до дивізії» відгукнулось 81 199 осіб, з яких придатними до служби було визнано 52 873 осіб⁷. Такі цифри перевершили очікування як німецької адміністрації, так і представників українських організацій.

Одночасно розпочалася і кампанія проти створення дивізії Ваффен-СС «Галичина» з боку тих, хто не поділяли її концепцію як німецького військового формування з українським особовим складом: передусім йдеться про польське, українське та радянське підпілля. Окремо слід згадати і про поширення різноманітних чуток. На думку представників УЦК, антидивізійна пропаганда зумовлювала значне порушення спокійного життя галичан разом із рейдами радянських партизан на територію дистрикту «Галичина» та відступом німецьких військ під тиском Червоної армії⁸. Детального аналізу гасел польської сторони, за винятком поодиноких згадок, на початковому етапі набору до дивізії майже не зроблено в історіографії⁹. Зазвичай в історіографії риторика ОУН(б) представлено як основний рупор пропаганди проти створення дивізії. В основному думки істориків ґрунтуються на аналізі відомої статті «Довкруги СС стрілецької дивізії Галичина» в «Бюлетені», офіційному виданні Крайового проводу ОУН на Західноукраїнських землях (КП ОУН ЗУЗ). Основними джерелами дослідження стали публікації в підпільній пресі

³ Паськівський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, Торонто: Видавництво «Життя і мислі», 1965. С. 223.

⁴ Детальніше див.: Хом'як О. Репрезентація воєнного досвіду в пам'яті ветеранів дивізії «Галичина» (1943–2013 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2017. С. 136–142.

⁵ Оскільки назва дивізії Ваффен-СС «Галичина» впродовж 1943–45 рр. змінювалась декілька раз (остання назва від квітня 1945 року – Перша українська дивізія Української Національної армії), то в тексті рівнозначно вживатимуться також короткі назви *дивізія* або *дивізія «Галичина»*.

⁶ Гунчак Т. У мундирах ворога. К.: Час України, 1993. С. 28.

⁷ Боляновський А. Дивізія «Галичина»... С. 97.

⁸ Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. П-319. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 57–58.

⁹ Боляновський А. Дивізія «Галичина»...; Колісник Р. Військова управа... С. 58–63.

противників створення дивізії, архівні матеріали й усноісторичні інтерв'ю з ветеранами дивізії, проведені авторкою статті.

Польська пропаганда

У період 1943–44 рр. відбувається загострення польсько-українського протистояння на теренах Західної України. Поляки становили значну частку населення великих міст і містечок Галичини, у регіонах існували окремі польські села. Як стверджує Ігор Ільюшин, польський емігрантський уряд і польське підпілля шукали шляхів до налагодження україно-польських взаємин і розглядали можливість надання територіальної автономії в тому чи іншому вигляді українцям саме в складі повоєнної Польщі у кордонах, що існували до 1939 р.¹⁰ Офіційна позиція польського уряду з українського питання була закріплена у постанові, схваленій на засіданні Комітету міністрів і Комітету у справах країни 25–27 березня 1943 р. Втім ця позиція т.зв. «лондончиків» суперечила тим програмам, які розроблялися на місцях Східним бюро та Суспільною радою східних земель. На їхню думку, будь-які обіцянки чи пропозиції українцям є свідченням слабкості польської держави¹¹. Зрештою, подальші українсько-польські взаємини по-різному бачилися як партійними діячами так і військовими Армії Крайової з центральних і крайових (зі «східних кресів») осередків. У серпні 1943 р. представники чотири польських партії зі львівського регіону¹² висловили своє бачення українського питання таким чином: задля «приятних польсько-російських відносин належало прагнути до укладення з Росією (або з Радянською Україною) угоди про примусовий обмін української людності з південно-східних земель Польщі на поляків, які мешкали в Росії»¹³. Розбіжності у баченні українського питання націоналістичними та «кресовими» представниками польського суспільства з одного боку, а з іншого – більш поміркованими колами зберігалися упродовж усієї війни.

Створення дивізії «Галичина» німцями знайшло відгомін чи не в усіх польських підпілних виданнях регіону. В одному з них – «Biuletyn informacyjny Ziemi Czerwieńskiej» – в назву винесено означення *Червенські землі*. Це була історична назва Галичини у польських джерелах XVI–XVIII ст., яку польські автори активно вживали й у 1920–30 рр. У цьому виданні було опубліковано низку заяв. Зокрема, Уповноважений польського уряду в екзилі 23 травня та 9 липня 1943 р. видав відозву, що вступ польських громадян до дивізії «Галичина» трактуватиметься як зрада своєї держави і буде суворо каратися. Її створення вважається пронімецькою акцією «українських агітаторів» і «новим доказом політичної незрілості українців»¹⁴. Ця теза прямо суперечить баченню українців, які підтримували та курували створення дивізії: для них її створення є свідченням того, що таким чином «український народ Галичини склав іспит на свою політичну дозрілість»¹⁵. Подібні думки

---

¹⁰ Ільюшин І. Українська Повстанська Армія і Армія Крайова: протистояння в Західній Україні (1939–1945). Київ: «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 197–199.

¹¹ Ibid. С. 202–204.

¹² Три партії поділяли ідею зрівняння українців у правах з поляками: Польська селянська партія (Stronnictwo Ludowe), робітничка партія (Stronnictwo Pracy), Польська соціалістична партія (Polska partia Socjalistyczna – Wolność, Równość, Niepodległość). Натомість Stronnictwo narodowe виступали за політику вигнання українців з теренів повоєнної Польщі.

¹³ Ільюшин І. Українська Повстанська Армія і Армія Крайова... С. 211.

¹⁴ Biuletyn informacyjny Ziemi Czerwieńskiej. 1943. Nr. 14 (43). 9 lipca. S. 1; Biuletyn informacyjny Ziemi Czerwieńskiej. 1943. Nr. 11 (40). 23 maja. S. 8.

¹⁵ Львівські вісті. 1944. 28 квітня, Ч. 95. С. 1–2.

висловлювалися і в іншому виданні ГКАК і Делегатури уряду «Agencja Wschodnie», де стверджувалося, що створення дивізії в час, коли поразка Третього райху виглядає неминучою, компрометує українців в очах Америки та Англії, та призведе до марного проливання української крові¹⁶. В іншому львівському нелегальному виданні АК «Przegląd polityczny i wojskowy» цю тезу доповнено думкою про відсутність в українців «відчуття політичної перспективи»¹⁷. У баченні польської сторони, набірна кампанія до дивізії не мала успіху, перебільшувалися складнощі під час процесу рекрутування¹⁸.

Подібні тези висувалися і на сторінках «Walka» (укр. – боротьба) та інформаційно-політичного тижневика «Slowo Polskie», видання якого було відновлено 4 січня 1943 р. (вийшов перший номер в час німецької окупації). Обидва часописи перебували під контролем партії націоналістичного спрямування *Stronnictwo narodowe*, яка виступала за примусове вигнання/переселення українців з території Польщі¹⁹. Так, на сторінках «Walka» наведено приклад, що зареєстровані до дивізії львів'яни активно «п'ють таблетки», аби звільнитись від служби. А у селах реєструються греко-католицькі священники (хоча призову не підлягають), вчителі та кілька місцевих «хлопів», які, відтак, наштотують на терор від українського підпілля²⁰. Польські автори «Slowo Polskie» були переконані, що справа далі виклику на військове навчання (після медичного огляду) не зрушить, адже «одна справа вдавати з себе вояка і бути 'героєм', а інша – справді стати солдатом»²¹. У повідомленнях діячів Департаменту інформації та преси наголошувалося на застосуванні німецькою владою примусу до вступу до дивізії, зокрема погроз відправити на примусову роботу в Третій райх²². Ця риторика доповнюється загальним образом українців, які таки вступають до дивізії: йдеться про хіба що «дурних Іванів» – «наївних, зтероризованих українських селян»²³, а офіцерів та унтер-офіцерів у віці до 55 років забирають примусово²⁴.

Після від'їзду на навчання перших тисяч новобранців у липні 1943 р., польське підпілля, окрім декларативного осуду, перейшло до активніших дій. Є свідчення, що родини новобранців отримували анонімні погрози про кару за те, що «син пішов до Дивізії»²⁵. З наближенням лінії фронту до Галичини, у пресі АК з'явилося більше т.зв. «присудів смерті» супроти українців, які співпрацювали з німецькою владою. До списку потрапили і деякі члени Українського допомогового комітету (УДК), уповноважені та члени ВУ. Прикладом реалізації такого «присуду» можна назвати вбивство голови УДК Варшави 31 березня 1944 р., «мужа довір'я» ВУ, полковника армії УНР Михайла Поготовка²⁶.

---

¹⁶ Agencja Wschodnie. 1943. 15 lipca, № 5. S. 8.

¹⁷ Przegląd polityczny i wojskowy (Lwów). 1943. 26 maja. S. 1.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Детальніше див.: *Bednarek K.* Historia "Słowa Polskiego" podczas II wojny światowej. *Krakowskie Pismo Kresowe*. 2022. № 14. S. 117-139; *Jarowiecki J.* Konspiracyjne "Słowo Polskie" we Lwowie w latach okupacji 1939-1945. *Kraków-Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. T. 7. Kraków, 2005. S. 570-593.

²⁰ Walka. 1943. 2 czerwca, Nr. 21. S. 7.

²¹ Slowo Polskie. 1943. 28 czerwca, Nr. 26. S. 4.

²² *Льюшин І.* Українська Повстанська Армія і Армія Крайова... С. 214.

²³ Przegląd polityczny i wojskowy (Lwów). 1943. 26 maja. S. 1.

²⁴ Biuletyn informacyjny Ziemi Czerwieńskiej. 1943. Nr. 11 (40). 23 maja. S. 8.

²⁵ *Крохмалюк Р.* Заграна на Сході. Спогади й документи з праці у ВУ «Галичина» в 1943-45 рр. Торонто – Нью-Йорк, 1978. С. 56.

²⁶ Ibid. С. 74.

Іншим засобом контрпропаганди стали *чутки* з різним ступенем (не)достовірності: йшлося як про час поразки Третього райху, так і про те, що Генеральна губернія стане польською автономною державою, а на одній із львівських площ вже будують шибениці для українців. Поширення чуток УЦК приписував, передусім, польській пропаганді через її значний вплив на суспільні настрої, спонукання до недовіри очільникам легальних українських організацій під час німецької окупації та ненависті до німецької влади²⁷. Так, говорилося, що створення дивізії – це ілюзія, спроба в інший спосіб вивести людей на роботу в Німеччину чи до концентраційних таборів, або ж їх використають як «гарматне м'ясо»²⁸.

Різноманітність думок у суспільстві щодо майбутнього використання дивізії нацистами відмітив і о. Йосиф Сліпий: «Були різні тлумачення. Одні казали, що дивізія буде використана для боротьби з поляками, інші... – для боротьби з різноманітними бандами і т.д.»²⁹. Коли перші ешелони новобранців від'їхали на навчання, то поширюються чутки про жахливі побутові умови: «Зле дають їсти, хлопців уживають не до військового вишколу, але до різних робіт, тримають в карнім лягрі, під впливом цього наші СС-и втікають, що дуже їх б'ють»³⁰.

Зараз неможливо достеменно визначити, чи чутки поширювалися цілеспрямовано польським чи українським підпіллям тощо. Радше йдеться про нашарування суперечливих міркувань, які циркулювали серед населення. Вони підживлювалися як відсутністю достовірної інформації про дивізію, так і загально поширенням контрпропаганди.

ОУН(б) і створення дивізії

ОУН(м) зайняла нейтральну позицію щодо створення дивізії передусім тому, що їм не запропонували виступити співорганізатором у цій справі³¹. Тому УЦК найбільше дошкуляла діяльність радикального крила ОУН, яка не лише ускладнювала і без того нелегкі взаємини УЦК із німецькою владою, але й викликала відповідну реакцію окупантів супроти українського населення. З появою українських партизанських загонів в Галичині, ситуація ще більше ускладнюється: «Все те, що робить ліс, пішло на український рахунок» (з проекту виступу Кубійовича під Новий рік 1944 р.)³² й заважає УЦК «не на словах, а на ділі служити українським інтересам»³³. Заклики оунівців «іти в ліс» розцінювалися УЦК як намагання «свідомо чи несвідомо працювати на її [молоді] знищення, на руїну національного життя»³⁴, як «непродумана дів'яцька забава у війну»³⁵. Результатом

²⁷Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ). Ф. 3971. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 42.

²⁸Ibid. Арк. 49.

²⁹Протокол допиту заарештованого митрополита Йосифа Сліпого. 8-9 травня 1945 р. *Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки*. Т. 1. Київ, 2006. С. 644.

³⁰Звіт із пропагандивної поїздки до громади Туринка, повіт Жовква, 16.12.1943 р. // *Крохмалюк Ю.* Заграва на Сході... С. 201.

³¹*Колісник Р.* Військова Управа... С. 50.

³²Архів центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР). Ф. 9. Т. 20. Збірка «До діяльності українських комітетів». С. 4.

³³Ibid. С. 5.

³⁴ДАТО. Ф. П-319. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 60.

³⁵АЦДВР. Ф. 9. Т. 20. Збірка «До діяльності українських комітетів»... С. 10.

залучення молоді до підпільної боротьби ставало дезертирство з Баудінсту та таборів праці, частішали випадки несплати повинностей селянами, виступи супроти української поліції тощо. Такі дії вважалися очільниками УЦК як спроби «зволінізувати» Галичину³⁶.

Єдиного погляду щодо ставлення ОУН(б) та українського руху Опору до ідеї дивізії та набору до її лав в історіографії не вироблено. Взаємини частин дивізії та відділів УПА безпосередньо під час бойових дій не є предметом дослідження у цій статті. Історики пропонують ось таку схему: з одного боку, представники підпілля на Волині (а саме Краєвий Провід на Волині, командир УПА Дмитро Клячківський («Клим Савур») і шеф штабу УПА Леонід Ступницький («Гончаренко»)), а також КП ОУН на західноукраїнських землях виступили проти створення дивізії³⁷. Андрій Усач, посилаючись на свідчення учасника засідання Проводу ОУН у жовтні 1943 р. у Львові, стверджує, що саме тоді було прийняте рішення не допустити масового вступу молоді до дивізії: їм, натомість, слід вступати до лав підпілля – до Української народної самооборони та/чи УПА³⁸. Згодом у «Бюлетені», офіційному виданні Крайового проводу ОУН на західноукраїнських землях (КП ОУН ЗУЗ), у статті «Довкруги СС стрілецької дивізії Галичина» була висловлена їхня засуджувальна позиція (про це детальніше далі)³⁹. На противагу, Роман Шухевич, командир батальйону «Нахтігаль» у 1941–42 рр., розумів важливість військового навчання, і тому вступ до дивізії розглядав, як можливість пройти військове навчання та здобути військовий досвід. Його «таємний» план полягав у тому, щоб на сім дивізіоників припадав хоча б один симпатик чи член ОУН. Тож, з одного боку, ОУН офіційно не підтримувала створення дивізії, а з іншого, не заважала набору⁴⁰.

Часто використовуваними є й міркування Лева Шанковського, оунівця й колишнього вояка УГА та армії УНР, який одразу ж зареєструвався до дивізії, не дивлячись на позицію свого керівництва (не був єдиним у такому рішенні), хоча до дивізії він таки не вступив. Він не згоден, що ОУН протистояла створенню дивізії. На його думку, правильніше сказати, що ОУН виступила проти концепції дивізії як такої, що і було висловлено у «Бюлетені», тоді як власне бойкот рекрутування не проводився, адже підпілля також були необхідні професійні військові⁴¹. Аналіз документів підпілля, а також приватні історії, дають змогу розкрити це питання ширше.

Друковані видання ОУН(б) чи не найкраще висвітлюють усі елементи протидивізійної пропаганди. Одна з найперших статей була опублікована у виданні «Інформатор» 1 липня 1943 р. У рубриці «Вісті з України» передусім йдеться про посилення нацистського тиску на українське населення, аби його загнати на «каторжні роботи до

---

³⁶ ДАТО. Ф. П-319. Оп. 4. Спр. 2. Арк. 57-58.

³⁷ Melnyk M. To Battle. The Formation and History of the 14th Galician Waffen-SS Division. Solihull: Helion&Company Limited, 2002. P. 33-35; Боляновський А. Дивізія «Галичина»... С. 101-105; Підгайний Б. Два шляхи – одна мета. Броди. Збірник статей і нарисів. Ред. О. Лисж. Мюнхен, 1951. С. 48.

³⁸ Усач А. Дивізія «Галичина», Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія: до питання про взаємовідносини (1943–1944 рр.). Українська дивізія «Галичина» (Львівщина): історія, спогади, світлина. Упор. І. Іваньков, М. Романюк. Львів: Духовна вісь, 2016. С. 56.

³⁹ Бюлетень. 1943. Ч. 11. С. 5.

⁴⁰ Melnyk M. To Battle... P. 33-35; Боляновський А. Дивізія «Галичина»... С. 101-105; Підгайний Б. Два шляхи – одна мета... С. 48.

⁴¹ Шанковський Л. УПА і дивізія. Українська дивізія «Галичина»: історико-публіцистичний збірник. Ред.-упор.: М. Слабошпицький, В. Стеценко. Київ-Торонто: ТОВ "Негоціант-Плюс, 1994. С. 55-57.

райху», або ж до «вслужницьких військових відділів»⁴². На думку авторів видання, така політика німців ще більше спонукає до створення військової потуги, яка б захищала український народ. І така сила вже організовується у вигляді Української повстанської армії, яка бореться проти «всїх імперіалістів». Саме це є причиною закликів не реагувати на звернення «битись і вмирати за лютого загарбника»⁴³. Відтак, автор переходить до питання створення дивізії «Галичина» та доволі переказує слова губернатора Отто Вехтера на одному із тасмних засідань, що українцям не потрібно обманюватися, адже «через дивізію вони (українці. – Авт.) не стають ще нашими союзниками <...>. Дивізію вишлемо на схід, щоб таким чином щадити кров німецького вояка»⁴⁴.

Дещо пізніша в часі уже згадувана стаття «Довкруги СС стрілецької дивізії «Галичина» (1943) містила вказівки, що створення дивізії не відповідає потребам українців через її регіональний та колоніальний характер, через спроби поділити українців на «галичан» і «наддніпрянців». На думку Крайового проводу, мета організаторів дивізії полягала в тому, щоб використати її вояків з одного боку як «гарматне м'ясо», а з іншого – відволікти активний суспільний елемент від підпілля. Тому спробу «дочепити нас до німецького воза», що «котиться у провалля», слід трактувати як «ведмежу послугу своїй нації», яка доволі успішно намагається побороти уявлення про українців як германофілів⁴⁵. У статті спростовується теза, що дивізія продовжить справу Українських Січових Стрільців та стане зародком українських збройних сил: «сьогодні при сталому гестапівському нагляді хїба фантасти можуть вірити, що можливе щось подібне у випадку з дивізією»⁴⁶.

Стаття у журналі «Юнак» (1943) доповнює висловлені тези думкою, що після ліквідації німцями відновленої Української держави 30 червня 1941 р., будь-яка збройна участь українців у війні можлива лише в рамках Української армії і за цілі Української революції. Автор наголошує, що в час, коли «боротьба з загарбницькою Москвою – самозрозумілий закон для кожного українця», Німеччина «робить нам честь, допускаючи нас до боротьби з Москвою і даючи дозвіл на створення дивізії»⁴⁷. Водночас, поширюються і заклики продовжувати збройну боротьбу в рядах УПА як альтернативу до дивізії⁴⁸. Таким чином, у низці публікацій створення дивізії з одного боку засуджували, а з іншого пропонували альтернативу та закликали поповнювати ряди українського підпілля.

Тим не менш, залишається відкритим питання, а як же діяли і як сприймали позицію свого керівництва рядові члени ОУН і провідники на місцях. Деякі з них підтримували офіційну позицію свого проводу. Є свідчення, що вже 20 травня та 2 червня 1943 р. – в розпал дивізійної кампанії набору – окружний референт пропаганди Тернопільської округи ОУН «Тарас» розповідав, що підтримка, а тим паче вступ до дивізії є неприпустимим⁴⁹.

Попри офіційну лінію засуджувати створення дивізії, деякі провідники на місцях все ж таки популяризували ідею вступу та/або віддали відповідний наказ ще в травні-червні

⁴² Інформатор. 1943. 1 липня Ч. 13 (16). С. 2.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibid. С. 3.

⁴⁵ Бюлетень. 1943. Ч. 11. С. 5.

⁴⁶ Ibid. С. 5.

⁴⁷ Зорич С. Новий окупантський маневр (довкруги утворення СС-Дивізії «Галичина»). Юнак. Журнал українського молодого покоління. 1943. Ч. 13. С. 8.

⁴⁸ ЦДАВОУ. Ф. 3971. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 150.

⁴⁹ Усач А. Дивізія «Галичина», Організація українських націоналістів... С. 56.

1943 р. Важливим чинником вступу до дивізії було те, що в Галичині, на відміну від Волині, на середину 1943 р. УПА ще перебувала на стадії організаційного становлення, тому не могла забезпечити усіх охочих зброєю та військовим навчанням.

Маємо свідчення, що вступали до дивізії й оунівці, які вже пройшли військове навчання в підпіллі. Так, Роман Байняк перебував в юнацтві ОУН з 1941 р. у Станиславові, де пройшов військовий та ідеологічний вишколи: «В 1943 р. дістаю наказ вступити до Дивізії, щоб пройти повний військовий вишкіл. Військовий переходив я в Гдині, опісля нас перекинули в Сокальщину на «айнзац», це було весною 1944 р. Тут ми навіязали зв'язок з УПА й в квітні наш цілий рій перейшов до УПА»⁵⁰. Можна припустити, що це відбувалося або згідно з «планом Шухевича», або з ініціативи місцевих провідників, які саме так розуміли тодішню ситуацію. Зрештою, в документах українського підпілля можна натрапити на інформацію про необхідність підтримувати зв'язок із членами ОУН, які були направлені в дивізію⁵¹.

Через кілька днів після реєстрації до дивізії, до Павла Л. прийшли із ОУН та сказали «збиратися на Волинь». Оскільки він уже зареєструвався добровольцем до дивізії, то почув наступне: «Добре, іди туди, але знай, що ти від ОУН і коли тебе треба буде, ми тебе найдем»⁵². Відтак, він вирушив на навчання у першому ешелоні 18 липня 1943 року. У тому ж транспорті був і Денис П., чий «брат пішов в сторону УПА... А до мене каже – йди, Денис, туди»⁵³.

Поширення ідей противників дивізії викликало суперечливі настрої в суспільстві, а проблема вибору та подальших дій часто ставала предметом дискусії. Проілюструємо наступним уривком: «Чому Ви, хлопці, зголосилися, а тепер маєте сумніви? – Не знати, кого слухати. З українського комітету приїздять і кажуть нам іти в Дивізію, щоб мати своє військо. Але приходять молоді з організації і кажуть не йти, бо німці нас мають за гарматне м'ясо... ті самі, які... дуже співпрацювали з німцями, казали, що будемо мати Україну»⁵⁴.

Протидіяти антидивізійній пропаганді та поширенню чуток практично не вдавалося або ж вдавалося дуже погано, особливо ближче до кінця 1943 року і далі. Однією з причин сотник Дмитро Феркуняк називає те, що не було кому протидіяти їй на місцях, хоча кожен повіт та округа мали свого уповноваженого ВУ. Це можна пояснити тим, що старші люди були не в змозі повноцінно виконувати свої обов'язки уповноваженого, а молодь була переобтяжена роботою на кількох посадах. Тому Феркуняк пропонував замінити наявних уповноважених офіцерами з дивізії, які вже пройшли військове навчання. Його пропозицію так і не було реалізовано⁵⁵. Так, в окрузі Сянїк було двоє уповноважених: полковник у відставці Г. Стефанів проживав за містом і був хворим, а П. Біланюк одночасно був інспектором шкіл і головою місцевого Українського допомогового комітету⁵⁶.

---

⁵⁰ АЦДВР. Ф. 9. Т. 12. Протокол допиту ч.1 Байняка Романа від 12 жовтня 1948 р. С. 1. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/8953>

⁵¹ ЦДАВОУ. Ф. 3836. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 4, 15.

⁵² Інтерв'ю з Павлом Л. від 26 жовтня 2007 р. (Україна). Проведено авторкою статті, зберігається в її приватному архіві.

⁵³ Інтерв'ю з Денисом П. від 7 березня 2006 р. (Україна). Проведено авторкою статті, зберігається в її приватному архіві.

⁵⁴ Яшан В. Стрільцька дивізія «Галичина». *Вісті комбатанта*. 1968. № 5-6. С. 52.

⁵⁵ Крохмалюк Р. Заграва на Сході... С. 219-220.

⁵⁶ Ibid. С. 217.

Важко сказати, наскільки ефективною була контрпропаганда на початку набору до дивізії в період «дивізійної ейфорії», а ще важче оцінити її безпосередній вплив. Втім, опосередковано це можна проілюструвати зведеним звітом ВУ від 30 жовтня 1943 р., в якому підбито перші підсумки рекрутування до дивізії. У ньому йдеться, що з 27 тисяч осіб, які пройшли медичну комісію та були визнані придатними до військової служби, тільки 19 047 осіб отримали виклик на військове навчання. З них з'явилися і, відповідно, такі розпочали військову підготовку 11 578 осіб⁵⁷. Про що можуть свідчити ці цифри? Принаймні про те, що майже 7 500 осіб не з'явилися на виїзд (у випадку, якщо виїзд на військове навчання не був запланований на пізніший час). Це може свідчити і про те, що посиєне контрпропагандою зерно сумнівів таки змусило обдумати свій вибір, враховуючи різноманітні особисті обставини та перспективи, зміну контексту та ситуації на фронті у другій половині 1943 р., становлення УПА в Галичині тощо.

Підводячи підсумки, важливо наголосити, що кожна зі сторін, маючи свою аудиторію та завдання, послуговувалася різною риторикою. Так, основні постулати польської сторони щодо українського питання зумовлювалася бажанням залучити українців до здійснення власних цілей, уявним образом повоєнної Польщі та польсько-радянських відносин. Створення та залучення українців до дивізії розглядалося як свідчення політичної недалекоглядності. Одна з основних цілей полягала у формуванні негативного образу добровольців як неосвічених селян, яких рекрутували за допомогою примусових методів. Поширення різноманітних чуток про «гарматне м'ясо», «інший спосіб вивезти в Німеччину» тощо на думку УЦК здійснювалося саме польською пропагандою. Аналіз документів УЦК та українського підпілля свідчить про несприйняття політичних поглядів і методів діяльності один одного. Попри те, що офіційно ОУН(б) засудила ідею служби українців у німецьких військових формаціях і пропонувала власну альтернативу – поповнювати ряди українського підпілля, провідники на місцях часто керувалися власними міркуваннями, зазвичай не протидіяли і/або наказували/заохочували вступати до дивізії в час, коли створення УПА тільки розпочиналося в Галичині.

Oksana Khomiak

**'Disservice to the Nation':
Propaganda Against the Waffen-SS 'Galicia' Division (May-June 1943)**

Abstract: The article analyzes the defining messages of the Waffen-SS 'Galicia' Division opponents at the initial stage of the recruitment campaign in May and June 1943. The spread of rumors and reactions are highlighted as well. Research is based on Polish and Ukrainian underground publications in the press, archival materials, and oral history interviews with division veterans conducted by the author.

The article illuminates that Polish propaganda on the Ukrainian question was caused by their desire to involve Ukrainians in achieving their goals, their vision of post-war Poland, and

---

⁵⁷ ЦДАВОУ. Ф. 3971. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 30.

Polish-Soviet relations. It is shown that the division creation was considered as evidence of the political immaturity of the Ukrainians as a weak nation. It also emphasizes a negative image of the division volunteers as uneducated peasants who were forcibly recruited. Other means of counter-propaganda were various rumors about 'cannon fodder', 'another way to take them to Germany', etc., which, according to the UCC, were spread by Polish propaganda. Analysis of the available sources of the Ukrainian Central Committee and the Ukrainian Resistance showed a complete rejection of each other's political views and methods of activity. Although the OUN-B officially condemned the idea of Ukrainians serving in German military formations and offered its alternative – to join the Ukrainian underground, the leaders on the ground usually did not oppose. They encouraged others to join the division when the Ukrainian Insurgent Army was in its initial phase in Galicia.

It is difficult to say how effective counter-propaganda was during the 'division euphoria' in May and June 1943. However, the Military Board report dated October 30, 1943, shows that only 11,578 out of 19,047 (those who got a call for military training) began their training. This suggests there was a discussion and doubts about the earlier choice and a decline in the number of volunteers.

Keywords: World War II, USSR, Ukraine, Polish-Ukrainian relationships, war crimes, collaboration, Waffen-SS 'Galicia' Division